परिशिष्टये

परिशिष्टये

१. बहिष्कृत हितकारिणी सभा वृत्तांत (१९२४ ते १९२८)	पृष्ठ - १३९
२.मुकनायक वृत्तपत्राचे मुखपृष्ठ	पृष्ठ - १४०
३.शिक्षणासंबंधीचे बहिष्कृत भारतातील डॉ. आंबेडकरांचे विचार	पृष्ठ - १४१
४.डॉ.आंबेडकर व शिक्षण क्षेत्रातील सहकारी	पृष्ठ - १४२

परिशिष्ट क्रमांक १

बहिष्कृत हितकारणी सभा वृतांत १९२४-२८

(शिवाजी विद्यापीठ पुरातत्व बिभाग ,कोल्हापूर)

(१) (६)

बहिष्कृत हितकारिणी सभा

वरील सभेची स्थापना करण्याकरितां रविवार ता. ९ मार्च १९२४ रोजीं सायंकाळीं चार वाजतां पेरपावडी ये दामोदर ठाकरसी मुळजी हॉल मध्ये श्री. रा. रा. मारुतीराव जी गायकवाड यांच्या अध्यक्षतेखालीं मुंबईतील बहिष्कृतांची जाहीर सभा भरली होती. सभा बोलाविण्याचा उद्देश रा. सीताराम नामदेव शिवतरकर यांनी सांगितल्यावर डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांनी खालील ठराव सभेपुढें मांडला ठराव १ ला. ही सभा असा ठराव करिते कीं, बहिष्कृत वर्गाची उन्नति करण्याकरितां "बहिष्कृत हितकारिणी सभा" या नांवाची एक संस्था स्थापन करिते व तीच्या कार्यकारी कमिटींत खालीं नांवें लिहीलेले गृहस्थ असावेत.

डॉ. बी. आर. आंबेडकर	रा. बाळाराम रा. आंबेडकर
रा. सी. ना. शिवतरकर	" संभाजी तु. गायकवाड
" रा. ना. वनमाळी	" नि. तु. जाधव
" म. आ. कांबळे	" रे. द. डोळस
" नि. ल. गंगावणे	" भगवंतराव एस. पोवार
" कृ. म. काचोरे	" शांताराम नानजी मारवाडे
" गो. त. परमार	" छिनाभाई मुळजी राठोड

या ठरावास रा. शिवतरकर यांनी अनुमोदन दिल्यावर तो सर्वानुमतें पास झाला. इतकें काम झाल्यावर सभेचें काम बरखास्त करण्यांत आलें

SNShivtarkar

ता. ३।८।२४

बहिष्कृत हितकारिणी सभेच्या म्यानेजिंग कमीटीची सभा रविवार ता. ३।८।२४ रोजी सायंकाळी येथें दामोदर हॉल मध्यें बोलाविण्यांत आली होती. परंतु कोरम न झाल्यामुळें सभा तहकूब करण्यांत आली.

SNShivtarkar

परिशिष्ठ क्रमांक २

मूकनायक वृत्तपत्राचे मुखपृष्ठ

[illegible]

जाहिरातींचे दर :- कालमच्या दर ओळीस पहिल्या वेळीं ५ आणे. दुसऱ्या वेळीं ४आ. कायम २॥ आणे.

मूकनायक

वर्गणीचा दर वार्षिक ट. ह. स. २॥ रुपये.

काय करूं आतां धरूनियां भीड । नि:शंक हें तोंड वाजविलें ।।
नव्हे जगीं कोणी मुकीयांचा जाण । सार्थक लाजून नव्हे हित ।।

[१ ले.] मुंबई, शनिवार ता. ३१ जानेवारी १९२० [अंक १ ला

मूकनायक.

मनोगत

[illegible] हिंदुस्थान [illegible] पदार्थांच्या व [illegible] प्रेक्षक या नात्याने पाहिले तर, हा देश म्हणजे केवळ [illegible] आहे. [illegible] दिसेल. [illegible] व [illegible] असलेल्या दारिद्र्याची [illegible] आहे की, [illegible] अभावग्रगणा[illegible] [illegible] नाही. परंतु या विषमतेचा [illegible] [illegible] व [illegible] व [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] विषमता [illegible] [illegible] असलेली वाचिव, व मानवप्राणिच्या [illegible] [illegible] विषमता [illegible] आहेच. काळे-गोरे, उंच-ठेंगणे, [illegible] [illegible] तसेच आर्य-अनार्य, गौड-द्राविड, [illegible]-द्राविड, [illegible] इत्यादी भेद काही ठिकाणी [illegible], तर काही ठिकाणी व काही ठिकाणी मिश्र पण आहेतच. [illegible] विषमता [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आहे व [illegible] [illegible] धार्मिक विषमता [illegible] [illegible] [illegible]. हिंदु, पारसी, [illegible], ख्रिस्ती वगैरे धार्मिक [illegible] [illegible] आहेतच. [illegible] दृष्टीने पाहिल्यास हिंदुधर्मीयात [illegible] [illegible] जितके [illegible], तितकेच [illegible] आहे [illegible] ब्राह्मण, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

भिन्न जातीचा हिंदुधर्मांच्या [illegible] समावेश [illegible] [illegible] [illegible] भिन्न [illegible] [illegible] [illegible] गेल्या आहेत हे हिंदूंना [illegible] [illegible]. [illegible] आपण कोण? या प्रश्नास इंग्लिश, जर्मन, फ्रेंच, इटालियन [illegible] प्रकारचे उत्तर दिले की समाधान होते. परंतु हिंदूंचे [illegible] मिळत नाही. मी हिंदु आहे या उत्तराने [illegible] [illegible] नाही. त्याला आपली जात काय [illegible] [illegible] [illegible] म्हणजे आपली [illegible] [illegible] [illegible] हिंदूंना आपली विषमता [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

हिंदुधर्मीयात असलेली ही विषमता [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] हिंदुधर्माच्या [illegible] [illegible] [illegible] धर्मात [illegible] [illegible] [illegible] आहे हे [illegible] आहे. हिंदुसमाज [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मजल्यात [illegible] [illegible] [illegible] मजल्यात [illegible], मग तो कितीही [illegible] [illegible] मजल्यात प्रवेश नाही. [illegible] [illegible] कितीही लायक असो, [illegible] [illegible] [illegible] कोणाची आज्ञा नाही.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाही. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कितीही [illegible] असो, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मधधाने [illegible] म्हणजे [illegible] आहे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाही. [illegible] [illegible]

परिशिष्ठ क्रमांक ३

शिक्षणासंबधीचे बहिष्कृत भारतातील डॉ.आंबेडकरांचे विचार

पत्रव्यवहार किंवा मनीऑर्डर करितांना म्यानेजर बहिष्कृत भारत या नांवाने करणे व आपला रजिष्टर नंबर अवश्य लिहीत जाणें. उत्तराकरितां एक आण्याचें टिकीट पाठविल्याशिवाय उत्तर पाठविले जाणार नाही.

बहिष्कृत भारत.

शुक्रवार, ता. १५ जुलै १९२७.

आप घरीं बाटा, बाप घरींहि बाटा !

मुंबई इलाख्यांतील शिक्षणखात्याचा अहवाल जो कोणी काळजीपूर्वक वाचून पाहील व त्याचें मनन करील त्याला या इलाख्यांतील शिक्षणाच्या प्रसाराचा प्रकार पाहून आश्चर्य वाटल्या वांचून राहणार नाही. शिक्षणाच्या प्रसाराचा हिशोब देण्याकरितां या इलाख्यांतील प्रजेचे चार विभाग करण्यात आले आहेत. (१) पुढारलेला वर्ग, अथवा ब्राह्मण व तत्सम जाती. (२) मध्यम वर्ग अथवा मराठा व तत्सम जाती, (३) कनिष्ट वर्ग अथवा अस्पृश्य व तत्सम जाती, आणि (४) मुसलमान वर्ग. लोकसंख्येच्या मानानें पाहिले तर मराठा व तत्सम जाती यांचा पहिला, अस्पृश्य व तत्सम जातीचा दुसरा, मुसलमान वर्गाचा तिसरा आणि ब्राह्मण व तत्सम जातीचा चवथा नंबर लागेल. शिक्षणप्रसाराच्या दृष्टीनेंहि असाच अनुक्रम लागावयास पाहिजे. पण खरा प्रकार अगदी उलट आहे. मराठा व तत्सम जातींचा लोकसंख्येच्या मानानें पहिला नंबर लागतो. पण उच्च शिक्षणांत तसाच दुय्यम व प्राथमिक शिक्षणांत त्यांचा तिसरा नंबर आहे. अस्पृश्य व तत्सम् जातींचा लोकसंख्येच्या मानाने दुसरा नंबर लागतो. पण उच्च शिक्षणांत तसाच दुय्यम व प्राथमिक शिक्षणांत त्यांचा नंबर चवथा म्हणजे शेवटचा आहे. मुसलमान वर्गाचा लोकसंख्येच्या मानानें तिसरा नंबर आहे. परंतु उच्च शिक्षणात तसाच दुय्यम व प्राथमिक शिक्षणात त्यांचा नंबर दुसरा ह्मणजे मराठा व तत्सम जाती व अस्पृश्य व तत्सम जाती यांच्यावरचा आहे! या सर्वांना कळस म्हणून समजल्या जाणाऱ्या ब्राह्मण व तत्सम जातीचा लोकसंख्येच्या मानानें चवथा म्हणजे शेवटचा नंबर लागतो. पण नवलावा हा की या चिमुकल्या जातींनी उच्चशिक्षणांत तसेंच दुय्यम व प्राथमिक शिक्षणांत पहिला नंबर पटकाविला आहे. या इलाख्यांतील शिक्षणप्रसाराच्या अध्यायांतील ही कथा विस्मयकारक आहेच. पण वरती निरनिराळ्या जातींची शिक्षणांतील नंबरवारी दिली आहे तिच्यावरून एका वर्गानें दुसऱ्या वर्गास किती टांगांनी मारलें आहे याचा बोध होणें शक्य नाहीं. तें कळण्यास दरेक वर्गांत किती अंतर पडले आहे याची इत्थंभूत कल्पना झाली पाहिजे. ती व्हावी ह्मणून गतसाली प्रसिद्ध झालेल्या अहवालावरून खालील आंकडे आम्ही देत आहोंत.

प्राथमिक शिक्षण.

मराठा व तत्सम जाती	३८
अस्पृश्य व तत्सम जाती	१८

दुय्यम शिक्षण

वर्ग	सदर वर्गाच्या दर एक लाख लोकसंख्येशी त्या वर्गातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण.
ब्राह्मण व तत्सम् जाती	३०००
मुसलमान	५००
मराठा व तत्सम् जाती ...	१४०
अस्पृश्य व तत्सम जाती	१८

उच्चशिक्षण

वर्ग	सदर वर्गाच्या दर दोन लाख लोकसंख्येशी त्या वर्गातील विद्यार्थ्यांचे प्रमाण.
ब्राह्मण व तत्सम जाती ...	१०००
मुसलमान	५०
मराठा व तत्सम जाती ...	१८
अस्पृश्य व तत्सम जाती ...	०

वरील आंकडे जो मनन करील त्याला सहज कळून येईल की पहिल्या व शेवटच्या वर्गात केवढे मोठे भयंकर अंतर पडलें आहे!!! शिक्षणाच्या शर्यतीत धांवणाऱ्या या घोड्यांत एवढे अंतर पडलें आहे की पहिल्यास शेवटचा दिसत नाहीं व शेवटच्यास पहिला दिसत नाहीं. त्यांतल्या त्यांत ध्यानांत ठेवण्यासारखी गोष्ट ही की मुसलमान लोक जे कांही थोडक्या दिवसापूर्वी सर्वांच्या नव्हे अस्पृश्यांच्याहि पिछाडीस होते त्यांनी आज इतके अंतर छाटलें आहे की नुसते मराठ्यांना व अस्पृश्यांना मागें टाकलें आहे असेंच नव्हे तर ब्राह्मणांना देखील ते गांठीत आले आहेत. तीन मागसलेल्या वर्गांपैकी एकानें आणि तोहि गाढ निद्रेत घोरत पडत असलेल्या वर्गानें खडबडून जागें व्हावें व घोडदौड करून सर्वांस मागें टाकावें हा आश्चर्यकारक परिणाम कसा घडला हा प्रश्न विचारांत घेण्यासारखा आहे. मुसलमान लोकांच्या शिक्षणप्रगतीचें मुख्य कारण म्हणजे सरकारनें दिलेल्या विशेष सवलती हेंच होय. या सवलती मुसलमानवर्गास देण्यात आल्यामुळे वरिष्ट हिंदु सरकारवर नेहमी नाराज असतात. हें त्यांचें वर्तन आम्हास पसंत नाही. ज्या कारणाच्या आधारावर मुसलमान वर्ग आपणा करितां विशेष सवलती सरकारजवळ मागतो तीं कारणें नादानपणांची असतील. आम्ही हिंदुस्थानचे देवडीवाले आहोत, आम्हास खुष ठेवा, नाहीं तर तुम्हाला आंत सोडू, आम्ही मोगल बादशाहीचे ऐतिहासिक अवशेष आहोंत, यास्तव आमच्या म्हणण्याला सरकारनें विशेष किंमत दिली पाहिजे वगैरे आधारांवर मुसलमान लोकांनीं मागण्या मागणें हें धर्मेडखोरीचें लक्षण आहे. तथापि मुसलमानांना ज्या सवलती देण्यांत आल्या त्या केवळ बाजीरावानें मस्तानीवर फिदा होऊन दिलेल्या देणग्यांप्रमाणे अस्थानी आहेत असें म्हणतां यावयाचें नाही. या सवलतीच्या धोरणाला विरोध करणाऱ्या वर्गाचें असें म्हणणें आहे कीं, सवलती देणें हा निव्वळ पक्षपात आहे. सरकारनें सर्व प्रजेला सारखें वागवावें, आंगा जांघाचें करू नये. हा उपदेश दिसावयाला यथार्थ दिसतो. पण सर्वच परिस्थितींत तो सारखाच हितकारक होईल असें म्हणतां येणार नाही. एका परिस्थितींत न्याय करावयाचा झाला

SHIVAJI UNIVERSITY KOLHAPUR LIBRARY

परिशिष्ठ क्रमांक ४

डॉ.आंबेडकर व शिक्षण क्षेत्रातील सहकारी

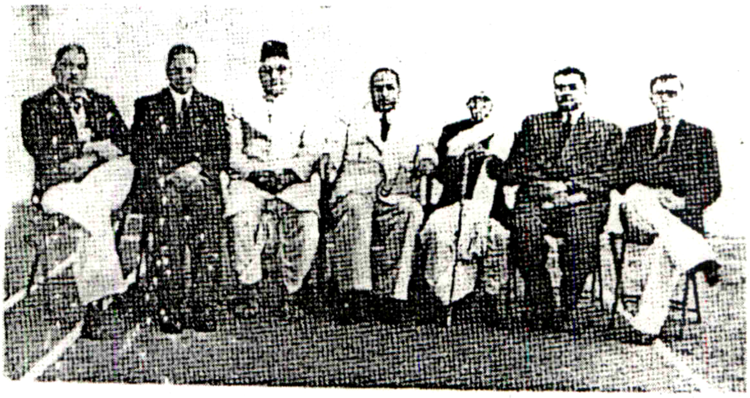

शिक्षण क्षेत्रातील सहकारी : पीपल्स एज्युकेशन सोसायटी, मुंबई, कार्यकारी मंडळ : प्रा. वि. ग. राव, प्राचार्य अ. बा. गजेंद्रगडकर, आचार्य मो. वा. दोंदे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, रावबहादूर सी. के. बोले, श्री. दौलतराव गुलाजीराव जाधव, श्री. कमलकांत चित्रे

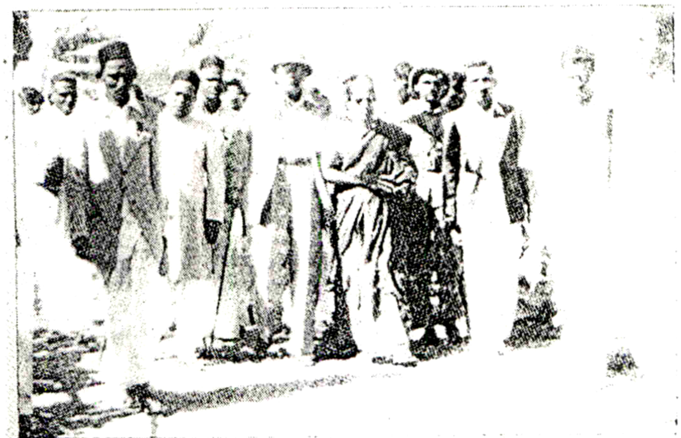

मिलिंद कॉलेज, औरंगाबाद : पां. ना. राजभोज, पी. जे. रोहम, बाबासाहेब आंबेडकर, माईसाहेब आंबेडकर, प्रा. म. भि. चिटणीस, दादासाहेब गायकवाड

मनमाड बोर्डिंगच्या उद्घाटन प्रसंगी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, माईसाहेब आंबेडकर, दादासाहेब गायकवाड, पां. ना. राजभोज, पी. जे. रोहम, पी. टी. बोराळे

संदर्भ ग्रंथ सूची

संदर्भ सूची

१) अस्सल अप्रकाशित संदर्भ साधने

१) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील श्री.डी.जी.जाधव यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

२) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील श्री.रावबहाद्दूर भोळे यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

३) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील श्री.न्यायमूर्ती आर.आर. भोळे यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

४) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील बॅ.एम.बी.समर्थ यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

५) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील प्रा.व्ही.जी.राव यांची वैयक्तिक फाईल, मुंवई.

६) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील आर.डी.कोवळी यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

७) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील एस.जी.टीपणीस यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

८) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील कृष्णाजी भिकाजी उर्फ घन:शाम तळवटकर यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

९) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील प्राचार्य एम.बी.चिटणीस यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

१०) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील डॉ.पी.टी.बोराळे यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

SHIVAJI UNIVERSITY KOLHAPUR

११) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील यशवंतराव उर्फ भैय्यासाहेब आंबेडकर यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

१२) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील प्रा.अनंत काणेकर यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

१३) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या ऑफीसमधील बी.एच.वराळे यांची वैयक्तिक फाईल, मुंबई.

१४) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटी ऑफीसमधील दप्तर, मुंबई.

१५) सिध्दार्थ कला व विज्ञान महाविद्यालय ऑफीसमधील दप्तर, मुंबई.

१६ मिलिंद महाविद्यालय ऑफीसमधील दप्तर, औरंगाबाद.

१७) बहिष्कृत हितकारिणी सभा वृत्तांत (१९२४ ते २८) शिवाजी पुरातत्व विभाग शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

अप्रकाशित पी.एच.डी.प्रबंध

१) डॉ.खणे बी.डी., श्री शाहूंच्या सामाजिक, राजकीय, सुधारणांचा अभ्यास - शिवाजी विद्यापीठास सादर, १९७८.

२) डॉ.पाटील पी.ए., आण्णासाहेब लठ्ठे आणि त्यांचा कालखंड १९८६
शिवाजी विद्यापीठास सादर, १९८६,

३) डॉ,सुतार ए.एम., ख्रिश्च्यानिटी इन वेस्टर्न महाराष्ट्र इन
नायंटिन्थ सेंच्युअरी, शिवाजी विद्यापीठास सादर, १९८४.

४) डॉ.गवळी पी.ए., सोसायटी अॅन्ड सोशल डिसअॅबीलीटी
अंडर द पेशवा, १९७९

२) प्रकाशित अस्सल संदर्भ साधने

१) मूकनायक (१९२० ते १९२७)

२) बहिष्कृत भारत (१९२७ ते १९३०)

३) जनता (१९३०)

४) दीनबंधू (१९०७)

३) नियतकालिके

अ) वृत्तपत्रे

१) दै.सम्राट, २) दै.सकाळ, ३) दै.महाराष्ट्र टाईम्स.

ब) विशेष अंक

१) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटी रौप्यमहोत्सवी अंक १९४५-७३ मुंबई

२) सिध्दार्थ वाणिज्य आणि अर्थशास्त्र महाविद्यालय रौप्यमहोत्सवी अंक, मुंबई

३) सिध्दार्थ कला आणि शास्त्र महाविद्यालय वार्षिक अंक मार्च १९४७, मुंबई

४) सिध्दार्थ कला आणि वाणीज्य महाविद्यालय वार्षिक अंक १९४६ ते १९५२, मुंबई.

५) सिध्दार्थ कला आणि शास्त्र महाविद्यालय वार्षिक अंक मार्च १९४७-५६.

६) सिध्दार्थ कला आणि शास्त्र महाविद्यालय वार्षिक अंक मार्च १९४८.

७) सिध्दार्थ वाणिज्य आणि अर्थशास्त्र महाविद्यालय मुंबई वार्षिक अंक १९५३-५४.

क) स्मरणिका

१) मिलिंद महाविद्यालय, औरंगाबाद.

४) मराठी संदर्भ ग्रंथ

१) कीर धनंजय, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई-१९८९.

२) नरवडे एस.एस.डॉ.आंबेडकर आणि हैद्राबाद संस्थान, सुगावा प्रकाशन, पुणे.

३) चव्हाण दिलीप, डॉ.आंबेडकर आणि भारतीय शिक्षणातील जाती संघर्ष,
सावित्रीबाई फुले प्रकाशन, धुळे २००३.

४) भावे वा.कृ.पेशवेकालीन महाराष्ट्र - कॉन्टीनेंटल प्रकाशन, पुणे १९८९.

५) घोडके ह.म. महाराष्ट्र गाथा, राजहंस प्रकाशन पुणे, २०००.

६) खैरमोडे चा.भ. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीची पार्श्वभूमी, श्री विद्या प्रकाशन, पुणे, १९८८.

७) नरके हरी (संपादक), आम्ही पाहिलेले फुले, म.फुले चरित्र साधने, प्रकाशन समिती, महाराष्ट्र शासन, १९९३.

८) फ़डके, य.दि.म.फुले समग्र, वाङःमय, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, १९६९.

९) ठोंबरे तानाजी, म.फुले यांचे शैक्षणिक कार्य, लोकवाङ्:मय गृह मुंबई, १९९३.

१०) पानसरे गोविंद, राजर्षी शाहू वसा आणि वारसा, प्रबोधन प्रकाशन, इचलकरंजी, १९९७.

११) दाभोळकर देवदत्त, महाराष्ट्रातील शिक्षण व समाज परिवर्तन, शिवाजी विद्यापीठ प्रकाशन, १९८९.

१२) खैरमोडे चां.भ. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जीवनचरित्र, खंड १ श्री विद्या प्रकाशन पुणे.

१३) गायकवाड प्रदीप (संपादक) दलितांचे शिक्षण, क्षितीज पब्लिकेशन, नागपूर.

१४) खरात शंकरराव (संपादक) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, यांची आत्मकथा इंद्रायणी प्रकाशन पुणे, १९८७.

१५) लेले रा.के. मराठी वृत्तपत्रांचा इतिहास,कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन पुणे, १९८४.

१६) भोसले एस.एस. (संपादक) पुढारीकार ग.गो.जाधव गौरव ग्रंथ, अमृतमहोत्सवी प्रकाशन, कोल्हापूर, १९८२.

१७) पानतावणे गंगाधर, पत्रकार डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, अभिजित प्रकाशन नागपूर, १९८७.

१८) भालचंद्र वराळे - डॉ.आंबेडकरांचा सांगाती, श्री विद्या प्रकाशन, पुणे. १९८८.

५) इंग्रजी संदर्भ ग्रंथ

१) एस.गुरुमूर्ती, एज्युकेशन इन साऊथ इंडिया, न्यू इरा पब्लिकेशन, मद्रास.

२) मून वसंत (संपादक) - डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे लेखन व

भाषणे खंड, २, १०, १२, १८,